

Передумови розвитку здібностей дітей / Актуальні проблеми практичної психології : збірник статей IV Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (Глухів, 9-10 листопада 2017 року) / Міністерство освіти і науки України, ГНПУ ім.О. Довженка [та ін.]; [ред. кол. : І. М. Біла, Я. О. Гошовський, Н. М. Ільїна, С. Б. Кузікова, В. М. Поліщук, В. М. Чернобровкін] ; відп. ред. Н. М. Ільїна. – Суми : ТОВ «Видавничий дім «Ельдорадо», 2017. – С. 10-15.

Біла І.М.

Передумови розвитку здібностей дитини

Згідно досліджень науковців, розвиток інтелектуальних та творчих потенцій дітей, їх здібностей є важливою характеристикою дошкільного, молодшого шкільного віку, періоду інтенсивного становлення особистості. На думку вчених, виховання дитини має виходити з природного органічного розвитку істини з її свідомості, воно не повинно нав'язувати готові істини, а розвивати її власну істину. Разом з тим, важливим є з'ясування передумов розвитку здібностей дитини, ознак обдарованості та факторів, що їх стимулюють.

Відомо, що довгий час в країнах Заходу і Сходу захоплювалися тестуванням інтелектуальних здібностей та інших видів обдарувань. Суспільство сподівалося, що за допомогою отриманих даних вдасться рано виявляти обдарованих дітей та за допомогою спеціальних програм і добре навчених педагогів «вирощувати» геніїв й талановитих людей. Через десятиліття стало ясно, що з цього нічого не вийде. Наприклад, кілька поколінь японців було відібрано в дитинстві за критерієм обдарованості для елітарного виховання, але жоден з них, за загальним визнанням, не став талановитим дорослим.

Дані японських дослідників підтверджуються прикладами з життя знаменитих людей різних країн. Відомий дитячий письменник Віталій Біанкі, насилу дійшовши до старших класів класичної гімназії при Історико-філософському інституті, зовсім відмовився вчитися. Батькові довелося перевести хлопчика в приватну гімназію, де він зацікавився літературою, але, як і раніше, ігнорував математику, сидячи на останній парті й складаючи вірші. Найвідоміша людина Франції, що отримала звання «Людина № 1, дослідник океану ХХ століття», Жан Ів Кусто в дитинстві був відрахований зі школи за те, що розбив безліч вікон. Це не завадило йому стати талановитим океанографом, ученим, письменником. Батькам А.В. Суворова навіть в голову не приходило, що їхній син, який відставав у фізичному розвитку та був хворобливим хлопчиком може стати військовим, видатним полководцем, і мови не могло йти [5].

Вчені сходяться на думці, що інтелект, творчі здібності лише на 30-50% зумовлені спадковістю. В більшості прикладів розвитку таланту важко відділити фактор спадковості від раннього навчання. Зрозуміло, що діти з ознаками обдарованості в сім'ї постійно знаходяться в специфічному середовищі, вони більш чутливі до впливів, що забезпечують їхні досягнення в тій чи іншій сфері, сприяє ефективному засвоєнню знань та умінь. Наприклад, дитина, яка народилася в сім'ї професійних музикантів, чує музику ще в утробі матері, що сприяє розвитку її уміння розпізнавати висоту звуків і ритм.

На думку багатьох дослідників, про вроджені здібності мова заходить лише тоді, коли дорослі виявляють свою безпорадність, або ж педагогічні методики

демонструють свою неефективність. Тобто визначальними все ж таки є зовнішні фактори, що включають, окрім педагогічних систем та рівня освіти, добробут сім'ї, умови і спосіб життя, соціальні та економічні умови в державі та навіть її історичний спадок. Тобто на розумовий розвиток впливає навіть погане харчування. Відомо, що елементарний йододефіцит, порахували вчені, знижує IQ на 12 пунктів.

Все залежить від стимулювання і ступеня розвитку головного мозку у вирішальні, сенситивні роки життя дитини, коли особливе ставлення дорослого до творчої активності дитини може її розвинути або загальмувати. Учені доводять, що майже 50 % розумових здібностей формується у малюка до чотирьох років, 80 % – до восьми. «Вік від народження до 6-7 років – період, коли вирішується доля дитини», – говорив японський скрипаль і педагог Ш. Сузукі. Саме в ранньому віці залежно від умов здібності дитини можуть повністю проявитися або тільки позначитись [4].

Своєрідним прикладом можуть служити величні сосни, які ростуть в лісі. Вони зовсім не схожі на своїх карликових побратимів, які прагнуть утриматися на скелястих ділянках, де практично немає землі, або їх родичів, яких виростили в горщику японські майстри, регулярно підрізаючи їм корінь і не даючи рослинам отримувати повноцінне харчування. Вони так схожі на ніжку нещасної китайської принцеси, яку в п'ять років заковують в колодку, щоб зберегти маленький розмір взуття. У всіх цих випадках зміна форми – не результат генетичних змін, а ворожість середовища до сприймання даного генотипу. Художньо обдарована дитина з племені Центральної Африки ніколи не стане художником тільки тому, що не отримає в руки фарби, якими вона могла б виразити свій внутрішній світ [6].

Проблемою також є те, що увага дорослих зазвичай прикута не до талантів та здібностей дітей які потребують заохочення, а до їхніх слабких «сторін», які починають розвивати до середнього рівня. Це нагадує історію про тварин, які вирішили створити школу, в якій би навчали літати, бігати, плавати, копати та лазити. Вони не могли прийти до єдиної думки, який предмет буде найбільш важливим, тому вирішили, що програма навчання для всіх буде однаковою. Кролик неперевершено бігав, але ледве не потонув на уроці плавання. Це його так вразило, що з тієї пори він вже і бігати більше не міг. Орел, звичайно, фантастично літав, але коли йому прийшлося копати і рити, в нього нічого не виходило, і його відправили в клас з корекції та виправлення навичок. У нього йшло на це стільки часу, що скоро він розучився літати. Те ж саме сталося і з іншими тваринами. Вони втрачали здібність бути майстерними в своїй сфері, тому що змушені були займатися діяльністю, яка була їм неприродною [1]. Те саме відбувається з дітьми, коли дорослі нехтують їхніми талантами, інтересами та бажаннями. А. Сент Екзюпері в своєму відомому творі «Маленький принц» теж пише про це: «Дорослі порадили мені не малювати, а більше цікавитись географією, історією, арифметикою. Ось так і сталося, що в шість років я відмовився від геніальної кар'єри художника. Я втратив віру в себе» [9, с.9].

В реальних умовах деякі здібні діти залишаються поза увагою дорослих, їх соціокультурні умови складаються так, що вони не мають можливості продемонструвати свої здатності у повній мірі, або ж дорослому не вистачає педагогічної прозорливості та прогностичності, щоб розгледіти ще невиразні обриси майбутнього таланту.

Значимим є соціальний фактор розвитку здібностей дитини, який може повністю компенсувати або, навпаки, нівелювати його дію. Якщо, до прикладу, новонароджена

дитина виховується в середовищі, яке чуже її природі, то у неї немає шансів повністю розвинути і надалі. Найяскравіший приклад – історія «вовчих дівчаток» Амали і Камали, знайдених в печері неподалік від Калькутти. Було докладено чимало зусиль, щоб повернути дітям людську подобу, але вони виявилися марними. Таких прикладів багато. Так, у романі Пастернака «Доктор Живаго» дочка головних героїв – неймовірно обдарованих людей – виховується поза їх впливом, і як результат – відсутність у неї батьківських якостей. Тому важливо пам'ятати, що вроджені задатки дитини можуть бути реалізовані тільки в активній життєдіяльності індивіда, у сприятливому середовищі, під впливом правильного навчання і виховання [2].

Досить часто зустрічається асинхронність розвитку здібних дітей. Маленькій дитині, як може здаватися, властиві характеристики, що властиві декільком віковим періодам відразу. За образним описом психолога, вона може бути восьмирічною у їзді на велосипеді, дванадцятирічною – у грі в шахи, п'ятнадцятирічною – у вивченні алгебри, десятирічною – при зборі скам'янілостей і дворічною, коли вона ділить солодоці зі своєю сестрою [11, с. 106].

Часто діти володіють видатними здібностями або талантами, але при цьому виявляють низькі здібності чи навіть нездатності до певних аспектів навчання. Так, наприклад у деяких відомих людей (Леонардо да Вінчі, А. Ейнштейна) дислексія (порушення навичок читання) була одним із симптомів дуже високих рівнів візуального мислення, яке розвивається до виникнення писемності та є більш значущим і цінним, ніж вербальний інтелект [11, с.92].

Крім того, значна частина дітей не виявляє свої здібності та можливості в існуючій системі освіти, побудованої головним чином за віковим принципом. Здібності таких дітей прийнято називати прихованими, породженими складним переплетінням різних причин внутрішнього і зовнішнього характеру, які перешкоджають реалізації високого потенціалу дітей у їх досягненнях. «Ефект гідкого каченяти» можна охарактеризувати як ситуацію, коли об'єктивно цінні якості, що дозволяють добиватися видатних успіхів в житті, на ранніх етапах розвитку особистості сприймаються як недоліки і стають причиною конфлікту обдарованої дитини та її оточення. Подібне відбувається і в реальному житті, батьки і педагоги не проявляють належної уваги до тонких рухів дитячої душі, їм не вистачає знань, в силу упереджень вони не помічають видатних потенційних можливостей дитини [9, с. 291].

Трапляються й випадки, що незначні досягнення дитини сприймаються дорослими як дар. Інколи неправильно підібрані виховні стратегії формують у обдарованої дитини завищену самооцінку, ігноруючи при цьому розвиток її вольових зусиль та інших важливих для розвитку геніальності рис характеру. І як наслідок, дитина не проходить випробування талантом, він поступово гине. Важливо формувати у малюка й об'єктивну самооцінку, уміння оцінювати себе, свої дії та дії інших. Все це важливо саме у дитячому віці, у період становлення і розвитку особистості, коли виробляються загальні якості, необхідні для самореалізації в будь-якому виді діяльності.

Загалом вчені називають різні причини, що перешкоджають реалізації потенціалу дітей. Серед них фактори оточення:

- сімейні умови: конфлікт у родині позбавляє енергії; сім'я має дуже низькі, занадто мінливі, занадто ригідні очікування;

- хронічна відсутність або нестача стимуляції, уповільнене навчання або навпаки навчання за програмою вищого (відповідного здібностям) рівня складності;
- тиск ровесників, що вимагає відповідності «звичайним» нормам, «бути схожим на інших»;
- самотність, ігнорування ровесниками та дорослими.

Індивідуальні фактори:

- інтерналізовані проблеми: депресія, тривожність, перфекціонізм, уникнення невдачі, низька впевненість у собі;
- екстерналізовані проблеми: непослух, дратівливість, некомформність;
- порушення здібностей до навчання, які накладаються на виконання;
- нетрадиційні види здібностей, які не відповідають очікуванням дорослих;
- порушення саморегуляції: неорганізованість, імпульсивність, дефіцит уваги і т.д. [11].

Серед об'єктивних причин це також: низький психологічний рівень підготовки педагогів до роботи з дітьми, що виявляють нестандартність в поведінці та мисленні; відсутність спеціальних програм, спецкурсів у вузі для підготовки студентів для роботи з обдарованими дітьми; поширена серед дорослих думка, що обдарована дитина не потребує допомоги; відсутність конкретних програм, технологій для роботи з обдарованими дітьми; дефіцит у дорослих психологічних знань про індивідуально-особистісні особливості поведінки і розвитку обдарованих дітей (а вони якраз мають багато особистісних проблем у стосунках з дорослими та ровесниками) тощо.

Все це ще раз підкреслює необхідність своєрідної стратегії педагогічної поведінки дорослих та необхідність гуманістичних технологій роботи з дітьми, що передбачають сприятливі умови розвитку здібностей, у першу чергу:

- забезпечення сприятливої атмосфери, можливостей для вправлення та практики;
- естетичність розвивального середовища;
- збагачення оточуючого середовища різноманітними новими предметами та стимулами, що заохочують пізнання;
- залучення літератури та мистецтва, що сприяє формуванню обдарованої особистості;
- широке використання запитань дивергентного типу;
- заохочення висловлювання оригінальних ідей;
- відмова від висловлювання оцінок та критики в адресу дитини;
- особистий приклад дорослого творчої поведінки;
- взаємодія усіх учасників педагогічного процесу;
- педагогічна майстерність дорослого у виявленні та розвитку здібностей дитини. Критеріями педагогічної майстерності при цьому виступають такі ознаки діяльності, як гуманність, науковість, педагогічна доцільність, результативність, демократичність, творчість (оригінальність). Педагогічна майстерність ґрунтується на високому фаховому рівні педагога, його загальній культурі та педагогічному досвіді, освітній компетентності. Адже для реалізації закладеного потенціалу дитини особливо важлива сумісна творча діяльність з дорослим. У цей час дитина прагне наслідувати значущому дорослому, як креативному взірцю, що є передумовою формування її творчості.

Загалом навчальна ситуація має бути гнучкою, дитину можна переводити у інші

колективи, щоб вона мала можливість спілкуватися з тими, хто має аналогічні здібності. Дітям треба надавати можливість залучатися до постійно змінних, динамічних знань, до нової інформації, прививати прагнення до пізнання. Усі заходи мають сприяти розвитку свідомості та самосвідомості дітей, розумінню зв'язків з іншими людьми, природою, культурою тощо. Має заохочуватись творче та продуктивне мислення, вміння аналізувати поведінку та почуття як власні, так і оточуючих. Сама дитина повинна стати автором індивідуальних способів власного розвитку, що найбільш пристосовані до її власної індивідуальності.

Орієнтиром педагогічної діяльності супроводу становлення здібностей особистості може стати думка Г. С. Костюка про те, що головне завдання – керувати розвитком здібностей усіх дітей. Можливості для цього є у кожної дитини. Треба знати кожну дитину, її слабкі сторони та індивідуально до неї підходити [, с. 373].

Список використаних джерел

1. Амстронг Томас Индивидуальный подход. Как самостоятельно растить и развить умственные способности вашего ребенка. / Томас Амстронг. – Харьков: Книж клуб «Клуб семейного Досуга, 2001. – 288 с.
2. Біла І.М. Психологія дитячої творчості / І.М. Біла. – Київ., Фенікс, 2014. – 200 с.
3. Гари Р. Обещание на заре / Ромен Гари. – М.: Азбука, 2007. – 352 с.
4. Ибука М. После трех уже поздно / Масару Ибука. – М.: Олта, 2003. – 64с.
5. Лободина С.В. Как развить способности ребенка / С.В. Лободина – СПб.: Глаголь Добро, Азбука-Атикус, 2011. – 320 с.
6. Николаева Е.И. Психология детского творчества / Е.И. Николаева. – СПб.: Речь, 2006. – 220 с.
7. Руссо Ж.-Ж. Избранное / Ж.-Ж. Руссо. – Москва: Детская литература, 1976. – 187 с.
8. Савенков А.И. Психология детской одаренности / А.И. Савенков. – М.: Генезис, 2010. – 440 с.
9. Сент-Экзюпери А. Маленький принц / Антуан де Сент-Энкупери; пер. с франц. – М.: Издательский дом «София», 2004. – 144с.
10. Твен М. Собрание сочинений: в 12 т. / М. Твен – М., 1961. – т. 11. – С.407-409.
11. Щербланова Е.И. Неуспешные одаренные школьники / Е.И. Щербланова. – М. : БИНОМ. Лаборатория знаний, 2011. – 245 с. : ил.